

5. Правова і політична культура українського соціуму за умов модернізації політико-правового життя : монографія / О. О. Безрук, Л. М. Герасіна, І. В. Головка та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2016. – 560 с.
6. Устьянцев В. Б. Риски в пространстве власти: концепты и проекты / В. Б. Устьянцев // Вестн. Волгоград. гос. ун-та. Сер. 7. Философия. – 2011. – № 2 (14). – С. 106–112.
7. Шмитт К. Понятие политического / К. Шмитт // Вопр. социологии. – 1992. – Т. 1, № 1. – С. 41–54.

О. М. Кузь, доктор філософських наук, професор,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ПРОЕКТ

Європа як соціокультурний феномен була створена, не в останню чергу, наполегливим бажанням, прагненням «ублюдків Вольтера» [1] до сакралізації розуму і раціоналізації соціальних відносин. Залишаючи читача наодинці з контекстуальною герменевтикою цієї тези, зазначимо, що завдяки «революції гідності» поняття ідентичності та толерантності стали найуживанішими (до того ж із безліччю конотацій – від брутальної огиди «Правого сектору» щодо гей-парадів до метафізичної насолоди від зіткнення з «Іншим» прибічників ЛГБТ ідеології) не тільки серед політологів, але і серед філософів, культурологів, не говорячи вже про надлишкове їх використання в публіцистиці та журналістиці.

Евристичним для опису постсучасної культури є слово «ніби»: усе «ніби» відбувається, ми є «ніби» тими-то й тими-то, «ніби» залучені до «ніби» стосунків. І дуже симптоматично, що саме «ніби» є наразі найпоширенішим словом-паразитом, красномовним проривом підсвідомого осягнення постсучасного стану. Причому це універсальний термін, розповсюджений в різних мовах. У постсучасності «бути» поступилося місцем «видаватися», поверхня замінила глибину. Люди перетворилися на *картинки*, існування замінило сутність і саме поступилося *ілюзії*. Постмодернізаційні процеси посилюються віртуалізацією культури. Звільнення людини від соціального примусу, помножене на позбавлення фізичної тілесності, довершило перетворення індивіда на зображення. У віртуальності зникає людське фізіологічне (біологічне) тіло та з'являється тіло віртуальне, яке людина наділяє довільними ознаками, нівелюючи природну передзаданість статі, раси, національності, зовнішності тощо.

Функціонуючи у віртуальному режимі, віртуальному просторі, індивід приписує собі будь-які фізичні й соціальні ознаки. З'являється *homo virtualis* – Людина Віртуальна [2], яка є наслідком *відчуження людини від власної тілесності*. Подібне «розречевлення» людської сутності свідчить про нову *топологію розколу*: межа прокладається вже не між індивідом і зовнішнім світом, а *всередині* особистості. Неподільне, але й незлиянне співіснування двох іпостасей – фізичної та духовної – в людській особі опиняється під питанням, що сприяє шизоїзації особистості. Темпоральна шизофренія (нездатність синхронізувати «реальний» і віртуальний час) може обернутися шизофренією клінічною – неспроможністю психіки сформувати й утримувати цілісний образ власного «Я».

Перетин вищезазначених тенденцій проблематизується як віртуалізація повсякденності, коли «реальне» повсякденне життя поза електронними пристроями вибудовується на кшталт віртуального, «ніби» немає жодних прив'язок до «натури». Хоча типологізація є наріжним соціальним прийомом, втім, суттєва ознака постсоціальності полягає в проліферації ролей – нескінченному множенні множинності соціальних репертуарів. Нині жмут соціальних ролей не складає індивіда, це мозаїка, за якою не проглядається цілісний образ, картинка, за якою не приховується сутність. Актори без амплуа, ролі без сюжету, іронія без авторитету традиції – доба яскравих вражень, що відкидає сутність. Деонтологізація світу призвела до *деантропологізації суспільства*, драматургія відкидає людину як сутнісну істоту, залишаючи тільки персонажі й образи. Зазначена деантропологізація проблематизується за допомогою концептів «ідентичності», «політики ідентичностей», «множинної ідентичності» [3, с. 289–292].

Зігмунт Бауман, аналізуючи властивості модерного і постмодерного суспільств, відзначає, що проблема ідентичності в епоху модерну полягала в тому, як побудувати ідентичність і зберегти її цілісність, а проблема ідентичності в епоху постмодерну – в тому, як уникнути фіксації і зберегти свободу вибору [4].

Сьогодні людина все більше відчуває потребу ідентифікації свого я, розпізнання своєї місії, знаходження засобів етнічної адаптації у глобалізованому співтоваристві. Прагнення зрозуміти і знайти себе є, за образним висловом німецько-американського філософа та історика Ганни Арендт, «тоталітарною спокусою» [5]. Людина в умовах культурної глобалізації усвідомлює і переживає приналежність одночасно до безлічі різних культурних спільнот: етносу, нації, регіону, цивілізації тощо. При цьому етнічне і національне підґрунтя в структурі культурної ідентичності особистості не нівелюється, але втрачає домінуюче положення і приймає «факультативний» характер.

Наприкінці 1960-х рр. наука стала не лише гостро усвідомлювати, що «людини взагалі» не існує, що вона контекстуально визначена своєю історією, релігією та мовою, статтю та сексуальною орієнтацією, культурою і суспільством, часом, у якому живе, і т. ін. Ідентичність стала розсипатися на безліч частковостей, і поняття «людини взагалі» виявилось сумнівним. А це означало, що зникло чи, в усякому разі, вкрай проблематизувалось поняття про нормальну ідентичність. Множинна ідентичність з психіатричного діагнозу (майже шизофренії) перетворилася на модний трансдисциплінарний бренд, що, втім, не заважає їй залишатися діагнозом – хворобою пізньої і остаточно вичерпаної модерності і переходу до чогось іншого. Західна людина відчула себе раптом доктором Джеклом і містером Хайдом, що звільнилися від провини і необхідності зрощення і примирення своїх «я», і взялась теоретизувати на цю благодатну тему.

Ідентичність, на відміну від простого ототожнення або навіть розпредметнення якихось культурних артефактів, неодмінно виходить на цілісну визначеність особистості і зачіпає (висловлює) її глибинні підстави, смислоттєві орієнтири і буттєві «першопринципи». У науковому сенсі концепція множинної ідентичності, сприйнята без колишніх негативних конотацій, стала результатом найпотужнішого впливу постмодернізму як послідовної деконструкції модерності та її міфів зсередини. Якщо говорити про «соціальну ідентифікацію», вплив всюдисущого постмодерністського вірусу ревізії модерності виявився в популярності конструктивістського підходу, біля витоків якого стояли Н. Лукман, П. Бергер, Е. Гоффман, які актуалізували ідентифікацію замість ідентичності як постійний інтерактивний процес. Найважливіший вплив на розгортання концепцій складної та множинної ідентифікації справила багатогранна і багаторівнева критика декартової логіки об'єкт-суб'єктності, відхід від есенціалізму в бік конструктивістських трактувань «я». За словами Іллі Ільїна, в підсумку сама особистість перетворилася на літературну умовність [6, с. 99–100]. Свідомість стала сприйматися як текст, структурований за законами мови і організований як художнє оповідання з усіма наслідками канонів літературної умовності. Але що є наслідком цього припущення? Те, що, як будь-який художній текст, явлена у свідомості, слові і поведінці «олітературена» ідентичність тоді не може претендувати на істину, на те, що вона в принципі здатна адекватно відобразити реальність індивідуальної свідомості.

З амбівалентністю традиції і літературності в проблемі ідентичності тісно пов'язана історична пам'ять. Дехто вважає, що ідентичності без історії, історичної пам'яті взагалі не буває. Однак роль історії тут неоднозначна. Конструювання сучасної ідентичності за допомогою звернення до історії, відродження минулого, старого доброго часу до успіху не приводить, більше

того, воно контрпродуктивне в принципі. Зрозуміло, історія містить чимало героїчного, захоплюючого і повчального – того, що бажано знати і з чим би непогано «асоціюватися». Але ще більше в ній примордіальної ворожнечі, агресії, захоплення, крові та бруду. На жаль, історія людства до країв наповнена конфронтаційним духом, безжальним винищенням один одного, постійними війнами, що несуть з собою не тільки радість перемоги, а й гіркоту поразки – кровоточиві рани, фантомні болі. Ними досі живляться взаємні підозри, забобони, образи.

Постмодерна ідентичність – гранично розкута і короткотермінова – доходить до повної свободи примірювання і зміни ідентичнісних масок. Ідентичність виявляється проектом, що свідомо вибудовується і здійснюється, виконується (*performed*) [7]. Це творча реалізація певної сучасної необхідності або послідовності життя. За влучним спостереженням З. Баумана, «проблема, що мучить людей... складається не стільки в тому, як віднайти обрану ідентичність і змусити оточуючих визнати її, скільки в тому, яку ідентичність обрати і як зуміти вчасно зробити інший вибір, якщо раніше обрана ідентичність втратить цінність або позбудеться її спокусливих рис. Головною і найбільш нервуючою проблемою є не те, як знайти своє місце в жорстких рамках класу або страти і, віднайшовши його, зберегти і уникнути вигнання; людину дратує підозра, що кордони, які він так важко подолав, незабаром зруйнуються або зникнуть» [8, с. 185–186]. Вибір, вільний вибір перетворює ідентифікацію з реактивно-біхевіоральної, або «очікуваної», поведінки в особистісно забарвлений вчинок, що індивідуально відбувся.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сол Дж. Ублюдки Вольтера. Диктатура розуму на Западі / Джон Ролстон Сол ; пер. с англ. А. Н. Сайдашева. – М. : АСТ : Астрель, 2007. – 896 с.
2. Бек У. Что такое глобализация? / Ульрих Бек ; пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника ; общ. ред. и послесл. А. Филлипова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – 816 с.
4. Бауман З. От паломника к туристу / Зигмунт Бауман ; пер. с англ. О. А. Оберемко // Социолог. журн. – 1995. – №2. – С. 133–154.
5. Арендт Х. Истоки тоталитаризма / Ханна Арендт ; пер. с англ. И. В. Борисовой и др. ; под ред. М. С. Ковалевой, Д. М. Носова. – М. : ЦентрКом, 1996. – 672 с.
6. Ильин И. П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа / Илья Петрович Ильин. – М. : Интрада, 1998. – 256 с.

7. Жижек С. Щекотливый субъект: отсутствующий центр политической онтологии / Славой Жижек ; пер. с англ. С Щукиной. – М. : Издат. дом «Дело» РАНХиГС, 2014. – 528 с.
8. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман ; пер. с англ., под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2002. – 390 с.

Г. М. Куц, доктор політичних наук, професор,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

АРХЕТИП СЕРЦЯ В ПОЛІТИКО-МЕНТАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У політологічному дискурсі виділяють різні характеристики, притаманні українському менталітету [3; 8]. Для українців здавна була характерною така риса, як волелюбність, оскільки прагнення до свободи закладене в ментальності українського народу із сивої давнини [2, с. 18–19]. Також до ключових політико-ментальних характеристик можна віднести такі риси, як певне неприйняття влади, індивідуалізм, волелюбність, заповзятливість, недовіру до держави [4], неприйняття авторитарного начала, високий рівень толерантності, демократизм тощо.

Значну роль для української ментальності відіграють чуттєвість, емоційність, сердечність, що, на думку багатьох дослідників, обумовлюється тісним зв'язком з природою, спогляданням її краси. Це обумовлює більш детальний розгляд архетипу «серця», зокрема, виявлення його ролі у формуванні політико-ментальних рис українського народу. Насамперед звернемося до уточнення поняття «архетип», зважаючи на певну концептуальну розмитість між поняттями архетипу та стереотипу у політико-прикладному дискурсі [1, с. 56]. Архетипи більш глибинні, вони пов'язуються з колективним несвідомим, формують ядро ідентичності, їх доволі важко змінювати (втім, їх небажано змінювати). Стереотипи більш поверхневі, вони сприймаються на емоційно-рівні, їх можна певним чином формувати та змінювати.

Зважаючи на певне домінантне положення архетипу серця в українському політико-ментальному полі, можна стверджувати, що Україна – осердя світу. Про це свідчить значна кількість цивілізаційних підказок, які сконцентровані в українському політико-культурному просторі: у філософському дискурсі (сердечно-філософські інтенції); у політичному дискурсі (сердечно-геополітичні інтенції); в освітньому дискурсі (сердечно-освітні інтенції); у релігійному дискурсі (сердечно-сакральні інтенції); в українському фоль-